

QEYRI-ÜZVI MADDƏLƏRİN ƏSAS SINIFLƏRİ MÖVZUSUNUN TƏDRISİNDƏ ŞAĞIRDLƏRİN AKTİVLİYİNİN ARTIRILMASI

G.V.Şadlinskaya, Ü.B. İbrahimli

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

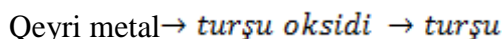
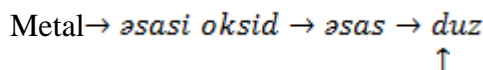
Məqalədə əsas məqsəd dərslərin bilikverici, inkişafetdirici və tərbiyəedici funksiyası əsasında şagirdlərin biliklərinin ümumiləşdirilməsi və aktivliklərinin artırılmasından ibarətdir. Müəllim müəyyən materialı keçdikdən sonra ümumiləşdirmə aparır və şagirdlərin aktivliyinə nail olur. Bu məqsədlə VIII- sinifdə "Qeyri-üzvi maddələrin əsas sinifləri" mövzusu öyrəndikdən sonra şagirdlərin aktivliyinin artırılması məqsədilə sinif yaxud qruplar üzrə materialın mənimsənilmə səviyyəsini müəyyənləşdirir. Fəal dərslərdə şagirdlərin biliklərindən istifadə olunaraq ümumiləşdirmələr aparılır. Bu üsulla müəllim şagirdlərin biliklərini sistemləşdirir.

Şagirdlər VII-VIII siniflərdə öyrəndikləri material əsasında bilik və bacarıqlar qazanmalıdır. Şagirdlər aşağıdakı bilik və bacarıqları qazanmalıdır.

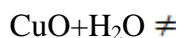
*Atom – molekul təliminin əsas müddəalarını bilməlidir.

* Parçalanma, birləşmə, əvəzetmə və mübadilə reaksiyaları anlayışlarını müəyyən etməli, onun kimyəvi mahiyyətini izah etməyi bacarmalıdır;

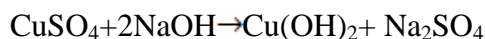
* Verilən sxem üzrə qeyri-üzvi maddələrin əsas sinifləri arasında genetik əlaqəni izah etməlidir:

Şagirdlərə izah edilməlidir ki, bu genetik əlaqə maddələr arasında birbaşa deyil, bir çox hallarda bioloji yollarda olur. Məsələn, mis-hidroksidi(II) mis (II)-oksidlə suyun qarşılıqlı təsirindən almaq olmaz. Bu cür qarşılıqlı təsir mümkün deyil.

Bunun üçün dolayı üsuldən istifadə olunur: misə turşularla təsir edilərək duz alınır, alınan duza qələvilərlə təsir etməklə mis (II)- hidroksid alınır:

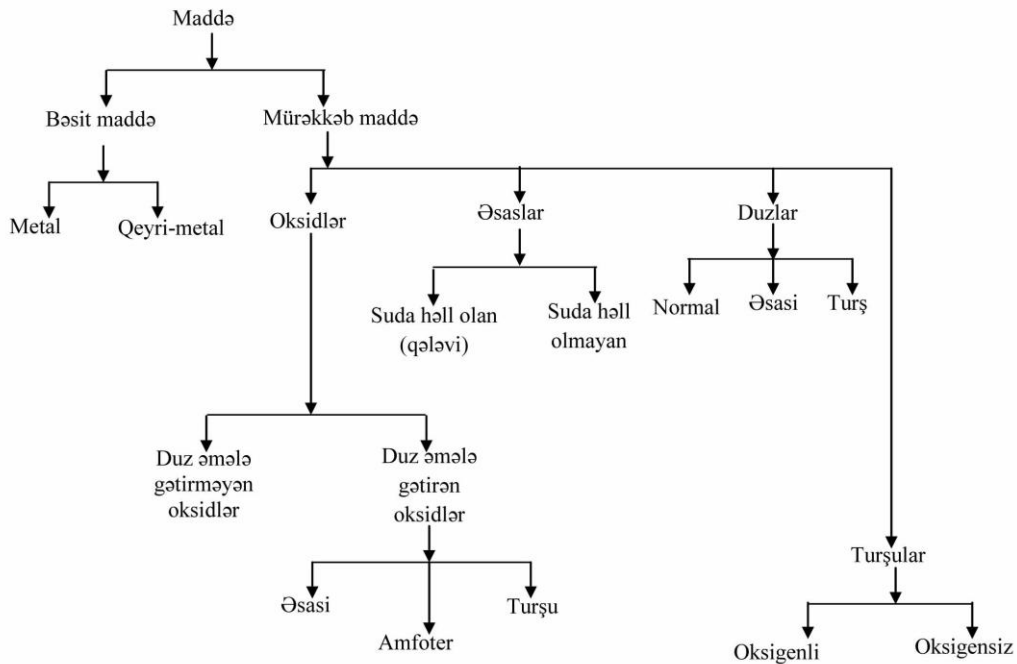

Qeyri-üzvi birləşmələr arasında genetik əlaqəni yaxşı bilmək üçün şagirdlər oksidlər, əsaslar, turşular və duzları, onların alınması və xassələrini yaxşı bilməlidirlər. Bunun üçün:

- Verilən maddənin formulunu valentliyə əsasən tərtib etmək, formula əsasən hər bir elementin valentliyini təyin etmək bacarığına yiyələnməli;
- Verilən maddələr arasında gedən reaksiya nəticəsində alınan mürəkkəb maddənin reaksiya tənliyini tərtib etməyi bacarmalı;
- Şagirdlər bu mövzu ilə əlaqədar “ kimyəvi işarələri, formul və kimyəvi reaksiya tənlikləri üzrə miqdarı hesablamalar aparmağı bilməli;
- Metalların oksid və hidroksidlərini, turşu və duzları təkrar etməklə qazanılmış bilik və bacarıqları möhkəmləndirməlidir. Lazım olan materialı təkrar etmək üçün dərsliklərdən və müəllimin verdiyi əlavə ədəbiyyatdan istifadə edilməlidir.

Müəllim verilən izahat əsasında şagirdlərin qazandıqları biliklərdən istifadə edərək, aktiv formada verilən sxemi təhlil etməli, aydın olmayan məsələlər aydınlaşdırılmalıdır. Sxemi təhlil edərkən müəllim ↔ şagird ↔ şagird prinsipinə əməl olunmalıdır.

Sxem. Qeyri-üzvi maddələrin təsnifatı.

Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər verilən sxemə aid evdə konkret işarə, formul, reaksiya tənliklərini tərtib etməyi, maddələr arasında gedən reaksiya tənliklərini yazmağı və əmsallaşdırmağı, reaksiyanın getmə şəraitini öyrənib, tapşırıq dəftərinə yazsınlar.

Sxemədə verilənləri aktiv formada mənimsəmək üçün evə müxtəlif variantda tapşırıqlar verilir.

Tapşırıq 1. Təklif olunan maddələrdən əsasların formulunu seçin və onları adlandırın: H_2SO_4 , $Ni(OH)_2$, $Fe_2(SO_4)_3$, $Zn(OH)_2$, SO_2 , KOH , $NaCl$, $Al(OH)_3$, $Cu(OH)_2$.

Tapşırıq 2. Turşuların formulunu seçin, adlandırın və onlarda turşu qalığının valentini göstərin: H_3PO_4 , $FeCl_3$, HCl , $NaOH$, H_2SiO_3 , $Al_2(SO_4)_3$, HNO_3 .

Tapşırıq 3. Verilən maddələrdən oksidlərin formulunu seçin və adlandırın: H_2SO_4 , NO_2 , $NaCl$, K_2O , H_3PO_4 , CO , $Mg(OH)_2$, P_2O_5 , K_2CO_3 , ZnO , Al_2O_3 :

Tapşırıq 4. Cədvəli dəftərinizdə çəkin və orada oksidlər, əsaslar, turşular və duzların formulunu verilən maddələrdən seçərək yazın: KOH , H_2SO_4 , ZnO , $CaCl_2$, $Fe(OH)_3$, HCl , CO_2 , $Ba(NO_3)_2$, HNO_3 , Na_2O , $Ba(OH)_2$, $Al(NO_3)_3$, H_2CO_3 , P_2O_5 , $CaHPO_4$, $CuSO_4$, $NaHCO_3$, H_3PO_4 , $Mg(OH)Cl$.

Cədvəl

Oksidlər	Əsaslar	Turşular	Duzlar

Şagirdlər bilməlidir: bütün metal oksidləri su ilə qarşılıqlı təsirdə olmur.

- Aktiv metalların (Na, K, Ca, Ba) oksidləri su ilə qarşılıqlı təsirdə olub qələvilər əmələ gətirir. Ağır metal oksidləri: dəmir, alüminium, mis, sink və digər ağır metallar su ilə qarşılıqlı təsirdə olmur;
- Elementlərin elektrokimyəvi gərginlik sırasında hidrogendən əvvəl gələn metallar turşulardan hidrogen çıxarır (nitrat turşusundan başqa) və duz əmələ gətirir;
- Duzlar ancaq suda həll olan əsaslarla (qələvilər) $NaOH$, KOH , $Ba(OH)_2$, $Ca(OH)_2$ qarşılıqlı təsirdə olur.
- Duz ilə digər duz arasında qarşılıqlı təsir ancaq məhlulda gedir;

Tapşırıq 5. Verilən formullardan turşuları, əsasları, duzları, oksidləri seçin və adlandırın. Bu tip tapşırıqların icrası qruplar şəklində yerinə yetirilə bilər.

Formul: $CuSO_4$, $NaOH$, $BaCl_2$, HNO_2 , H_3PO_4 , Fe_2O_3 , $FeCl_3$, Na_2CO_3 , $NaHCO_3$, HJ , $NaCl$, CO_2 , H_2O , H_2S , NH_4Cl , SO_2 , P_2O_5 , $CsOH$, $FeCl_2$, KNO_3 , K_2CO_3 , NO_2 , $CuCl_2$, CuO , H_2SO_4 , $Mg(OH)_2$, H_2SO_3 , $PbOH$, H_2SiO_3 , $Al_2(SO_4)_3$, $Fe(OH)_3$, $Ni(OH)_2$, H_2SO_4 , FeO , Al_2O_3 , HNO_3 .

Tapşırıq 6. Oksidlərin adlarına uyğun gələn formulu seçin:

Oksidin adı	Oksidin formulu
Xrom (III) oksid	CO
Karbon (IV) oksid	SO ₂
Kükürd (IV) oksid	CrO
Xlor (V) oksid	CO ₂
Xlor (IV) oksid	Cl ₂ O
Azota (IV) oksid	ClO ₂
Karbona (II) oksid	ClO ₃
Fosfora (III) oksid	P ₂ O ₃

Tapşırıq 7. Əsasların adları ilə formulu arasındakı əlaqəni seçin:

Əsasların adı	Əsasların formulu
Xrom (III) hidrokسيد	CuOH
Xrom (II) hidrokسيد	Cu(OH) ₂
Dəmir (II) hidrokسيد	Fe(OH) ₃
Mis (I) hidrokسيد	Fe(OH) ₂
Mis (II) hidrokسيد	Cr(OH) ₂
Dəmir (III) hidrokسيد	Cr(OH) ₃

Şagirdlərin aktivliyini artırmaq üçün daha düşündürücü sxemlərdən istifadə edilir.

Sxem 1. Sulfat turşusu məhlulu ilə şaquli, üfiqi və dioqanal istiqamətdə yerləşən elementlərin əmələ gətirdiyi maddələrin formulu yazın:

HCl	SO ₂	KOH
CO	Zn	NaCl
BaCl ₂	N ₂	Cu

Natrium hidrokسيد məhlulu ilə qarşılıqlı təsirdə olanları seçin və formulu yazın:

C	Cu(OH) ₂	Al
FeCl ₃	CO ₂	HNO ₃
MgO	HBr	KCl

Mis(II) xlorid məhlulu ilə qarşılıqlı təsirdə olanları seçin, reaksiya tənliklərini tərtib edin.

Zn	Fe(OH) ₂	Ag
CaCO ₃	KOH	Na ₂ SO ₃
H ₂ S	NO ₂	AgNO ₃

Kalsium oksidlə qarşılıqlı təsirdə olanları seçin, reaksiya tənliyini və formulunu yazın.

HNO_3	SO_2	MgO
Cu	Cl_2	H_2SO_4
HCl	CO_2	H_2O

Verilən tapşırıqların həlli şagirdlərdə kimyaya marağı artırır, şagirdlərin nəzəri biliklərini təkmilləşdirir və onlarda özünə inam yaradır.

Verilən tapşırıqların müxtəlifliyi şagirdlərdə biliklərin sistemləşdirilməsi və möhkəmləndirilməsinə səbəb olur.

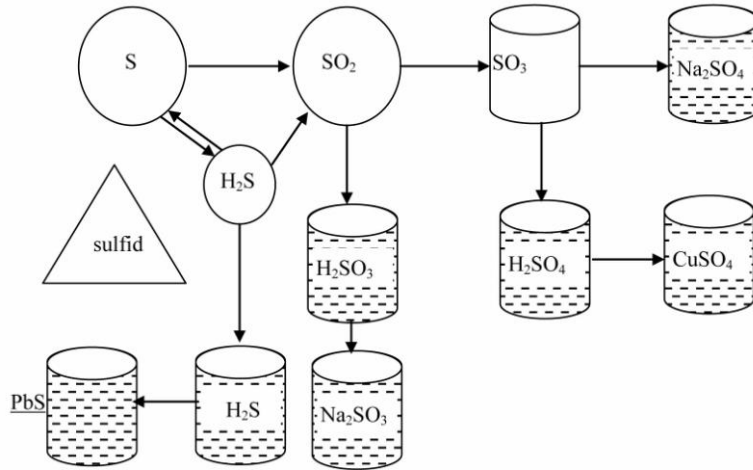
Material tam təhlil olunduqdan sonra, müəllim qazanılan biliklərin möhkəmləndirilməsi məqsədilə aşağıdakı sual- cavab üsulundan (fəal interaktiv) istifadə edilir:

1. Hansı maddələrə turşular, əsaslar, duzlar və oksidlər deyilir.
2. Oksidlərin sinifləri
3. Həllolmasına görə əsasların təsnifatı
4. Nə üçün NaOH və KOH yeyiçi maddə adlanır?
5. Turşu molekulunda hidrogen atomlarının sayına görə təsnifatını verin.
6. Qələvilərin dissosiasiyasından hansı ion əmələ gəlir?
7. Duzlar hansı qruplara bölünür?
8. Amfoter oksid və hidroksid nədir?

Müəllim bütün didaktiv metodlardan istifadə edərək müxtəlif növ tapşırıqlardan istifadə etməklə, universal tədris fəaliyyətində olub, şagirdlərdə biliklərin formalaşmasına və şagirdlərin aktivliyinə nail olmalıdır. Hər bir şagird verilən tapşırığı müstəqil yerinə yetirmək bacarığına yüyələnməlidir. Verilən tapşırığın düzgünlüyü fikir mübadiləsi ilə müəyyən edilməlidir. Şagirdlər arasında aktiv fikir mübadiləsi aparmaqla səhvlər düzəldilməlidir. Bunu ayrı- ayrı misallar şəklində nəzərdən keçirək:

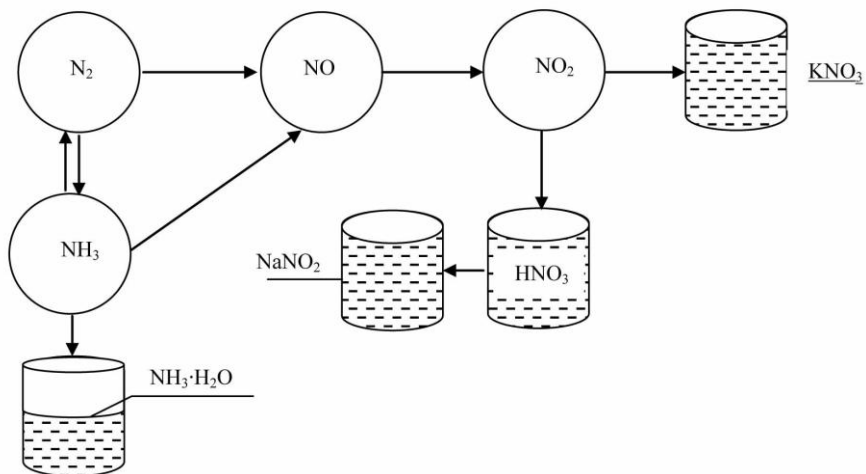
1. Kükürd və onun birləşmələri.

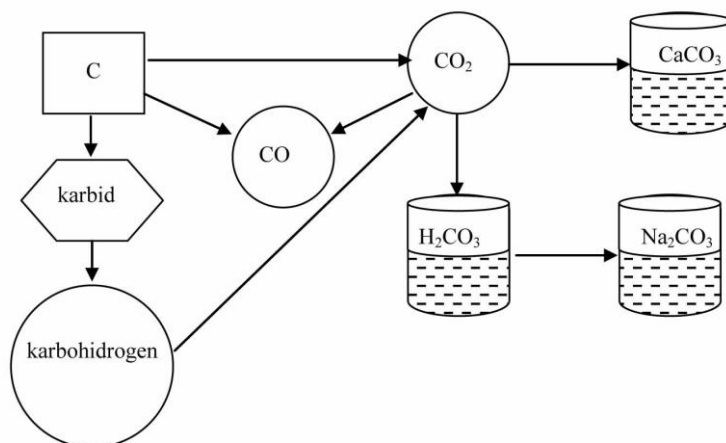
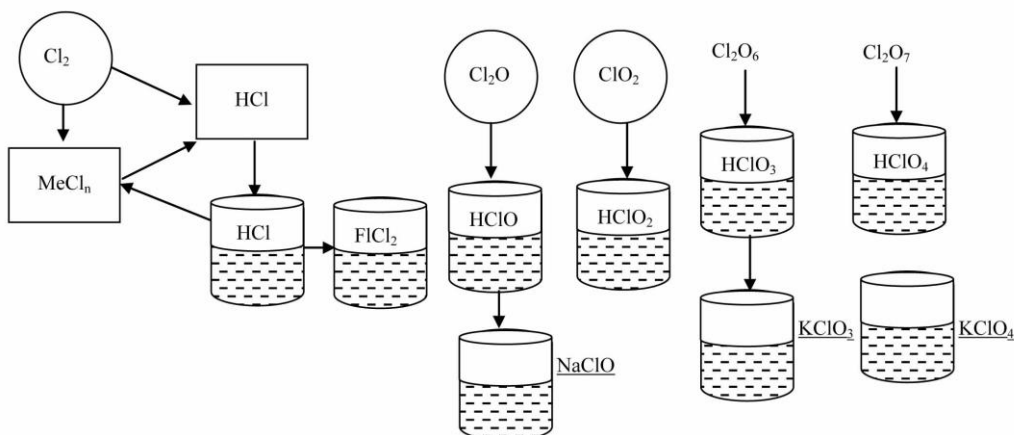
Burada kükürdün fiziki xassələri, kristal, molekulyar kristal quruluşlu, aşağı ərimə və qaynama temperaturuna, qeyri polyar həlledicilərdə həll olması kimi xassələri öyrənilir. Onun yanmasından (oksidləşməsində) kükürd(IV)-oksid, onunda oksidləşməsindən kükürd(VI)- oksidin alınması haqqda qısa məlumat verilərək motivasiya yaradılır. Sonda kükürd və sulfidlərdən sulfat turşusunun alınması əyanilik prinsipi əsasında müzakirə edilir.

Sxem 1 -ə diqqətlə yanaşdıqda genetik əlaqə aydın görünür. Dərslərdə verilən material əsasında şagirdlər kimyəvi çevrilmələri təhlil edir və reaksiya tənliklərini yazırlar. Şagirdlər çevrilmələrdə gedən oksidləşmə - reduksiya prosesini müəyyən edir, oksidləşdiricini və reduksiyaediciyi göstərirlər. Reaksiya tənliklərini tərtib edirlər. Kükürdə aid çevrilmədə olduğu kimi, azot, karbon və xlorun xassələrini öyrənərkən genetik əlaqə aydın olmaq üçün sxem şəklində şagirdlərin aktivliyi şəraitində müzakirə edilir. (şək. 2-4)

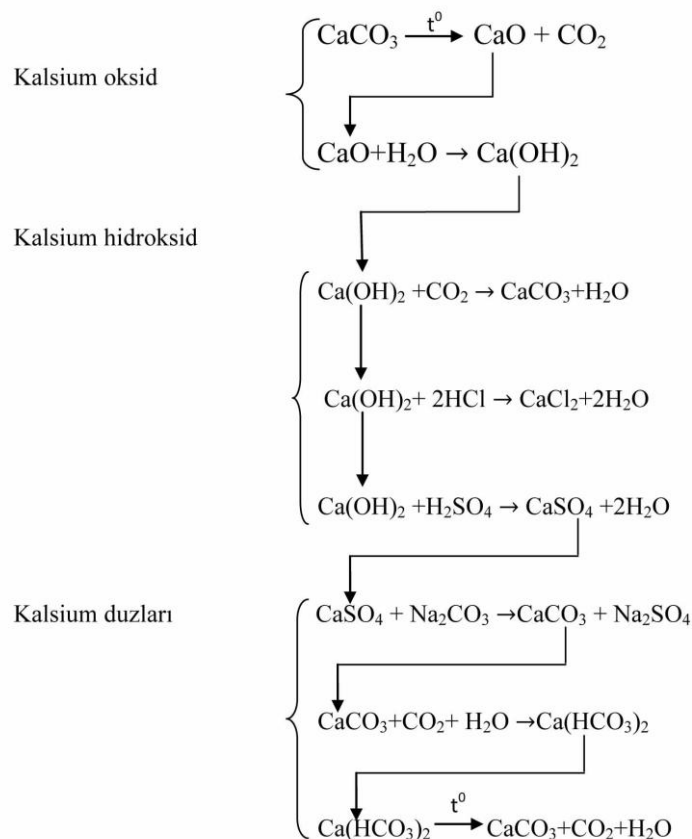
Sxem 2. Azot və onun birləşmələri.

Sxem 3. Karbon və onun birləşmələri.**Sxem 4. Xlor və onun birləşmələri.**

Verilən sxemlər kimi, fosfor, silisium, oksigen və onların birləşmələri arasında genetik əlaqə şagirdlər tərəfindən kimya dərslərində tərtib edilməli və “qeyri-metallar mövzusunun öyrənilməsində istifadə edilməlidir. Şagirdlər də (sxem 1-4) verilən çevrilmələri və alınan maddələrin oksidlər, əsaslar və duzlarla qarşılıqlı təsirini izah etməlidirlər.

Müəllim şagirdlərin nəzəri biliklərinin artırılması və praktik vərdişlərinin möhkəmləndirilməsi üçün aşağıdakı çevrilmələrin aparılması ev tapşırığı kimi verir və həmin çevrilmələrin izahını yazılı formada kalsium və onun birləşmələri arasında əlaqəli şəkildə icra etməyi tapşırır.

Çevrilmə birləşmələrin bir-birinə çevrilməsini göstərir. Bu şagirdlərin fəallığını artırır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. М.А.Гаученова. Задания для самостоятельной работы учащихся по химии. М.: "Просвещение", 1982, 48с.
2. V.M. Abbasov Kimya VIII sinif dərsləri, Bakı, 2015
3. Э.Ф.Валиева. Основные классы неорганических веществ. //Хим.в. школе 2014, №6, с. 74-78
4. Н.В.Горвенко, Г.М.Карпов. Формирование универсальных учебных действий при изучении темы "Неметаллы" // Хим.в. школе 2014, №7, с.16-20.
5. А.Г.Асмолов и др. Формирование универсальных действий в основной школе. М.: "Просвещение" 2011.
6. М.В.Горский. Обучение основам общей химии .М.; "Просвещение" 1911. с. 56-58

Г.В.Шадлинская, У.В.Иврагимли
Повышение активности учащихся при обучении по теме "Основные классы неорганических веществ"

АННОТАЦИЯ

Основная цель работы – обобщение знаний и повышение активности учащихся на основе обучающей, развивающей и воспитательной функций.

После преподавания определенного материала, учитель добивается активности учащихся путем обобщения. С этой целью после изучения в 8-ом классе темы "Основные классы неорганических веществ" для повышения активности учащихся определяется уровень усвоения материала по классу или группам. Проводится обобщение, используя знания учащихся на активном уроке. Этим методом учитель систематизирует знания учащихся.

U.V.Ibrahimli , G.V. Şhadlinskaya
Cluecreasin of pupils in teaching of the theme the main classification of substance in inorganic chemistry

ANNOTATION

The main obyeective of generalization of knowledge and increase the activity of pupils on the basis of training and oleve loping the educational funksions.

After teaching all material teacher makes generalization and achives activation of students. In this purpose, in eight`s class after learing "main classes of inorganic materials" learning level of students is determined. In activ classes is carring generalization by using knowledge of students. In this way teacher systemazies the knowledge of students.

Açar sözlər: oksid, əsas, duz, genetik əlaqə , bilikverici, inkişafetdirici, tərbiyəedici

Ключевые слова: оксиды, основания, сам, генетическая связь, обучающей, развивающей, воспитательной

Key words: oxid, base, salt, genetic connection, to knowledge, to develop, to dressage